

סוגיות בחברה ובתרבות

כבדהו וחשדהו: עמדות סטודנטים יהודים כלפי ערבים ישראלים, עמיתים לעבודה

תקציר: נקודת המוצא של המאמר היא שישראל הינה מדינת לאום אתנית – מדינת היהודים. היא גם רואה עצמה מחויבת, מתוך כך, לפזורה היהודית באשר היא. עם זאת, היא מדינה דו-לאומית בפועל. בשלוש נקודות אלו היא אינה מקרה יוצא דופן: יש מדינות נוספות הרואות את עצמן מדינות לאום אתניות. יש מדינות נוספות המצהירות על מחויבות לפזורה הלאומית שלהן. יש מדינות נוספות שהינן דו-לאומיות בפועל.

המאמר מצביע על המורכבות שיש במציאות הזו, ומתמקד באפליית הערבים בישראל ובהשתקפותה בתעסוקה. בחלק האמפירי של המאמר נבדקות עמדותיהם של סטודנטים ישראלים יהודים – נשים וגברים, דתיים וחילונים – כלפי עמיתיהם הערבים במקומות עבודה שונים. המחקר העלה עמדות מסויגות למדי מצד קבוצת הרוב כלפי קבוצת המיעוט. למגדר לא הייתה על כך השפעה. מאידך גיסא, לרתיחות הנחקרים הייתה השפעה כזו. נמצא קשר מובהק בין פתיחות כלפי "האחר" לבין חילוניות. ממצאי המחקר מאששים את מה שהעלו מחקרים רבים אחרים, ולפיהם עמדות של חלקים ניכרים בקבוצת הרוב כלפי הערבים הן מסויגות למדי. המחויבות לשוויון, שהינה חלק מן המסדר הדמוקרטי, אינה מקבלת ביטוי בעמדות הציבור.

מילות מפתח: מדינת לאום אתנית, מחויבות לפזורה, מדינה דו-לאומית, אפליית ערבים, אי-שוויון, מרחק חברתי.

"במדינה היהודית יהיו גם אזרחים לא יהודים – נוצרים ומושלמים – וברור שמן ההכרח יהיה להבטיח למפרע שוויון-זכויות מלא לכל האזרחים והיעדר כפייה או אפליה" (מכתב הסטטוס קוו, 15.6.1947)

א. ישראל כמדינת-לאום אתנית

ישראל היא מדינת לאום אתנית. מגילת העצמאות, שנחתמה ב-14 במאי 1948, אומרת מפורשות, שחור על גבי לבן, "בתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת **מדינה יהודית** (הטעמה שלי, ד.ס.) בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל" (אתר הכנסת). לעניין זה, יש לומר, ישראל אינה מקרה מיוחד לעצמו. כאשר הוקמה המדינה החדשה של מקדוניה, בשנת 1991, בעקבות התפרקותה של יוגוסלביה, הגדירה אותה חוקתה בפירוש **מדינת הלאום של העם המקדוני**, וזאת חרף התנגדותו הנחרצת של המיעוט האתני האלבני, המהווה שם כ-25% (קילר, 2005).

אחד הטעמים העיקריים להקמתה של מדינת ישראל היה הרצון להבטיח לעם היהודי את

מסגרתו הטריטוריאליה ההיסטורית, בה יוכל להבטיח לעצמו קיום חיים נורמליים. זאת, לאחר התנסות ארוכת ימים באפליה, במצוקות וברדיפות, שהנוראה בכולן הייתה השואה: ניסיון מאורגן ושיטתי לחיסול העם היהודי בידי השלטון הנאצי. ישראל אמורה הייתה להפוך אבן שואבת לפזורה היהודית ברחבי העולם; לשמש מקלט לאלה הזקוקים למקלט, ולהיות מוקד משיכה לאלה שאינם זקוקים למקלט, אך הם מבקשים לממש את מאווייהם הלאומיים בקרב בני עמם. כדבריו של תיאודור הרצל בקונטרס "מדינת היהודים" (הרצל, 2008, 38):

"שאלת היהודים קיימת. מי בעד ויכחיש מציאותה? סרח עודף הוא מימי הביניים, ועמי-התרבות, במיטב רצונם, לא יכלו להיפטר ממנו. את נדיבות רוחם הוכיחו לנו בהחלטתם לתת לנו זכויות שוות. שאלת-היהודים קיימת בכל מקום שהם נוחתים שם במספר רב. ואל המקום אשר איננה שם, יביאו היהודים בעקב הגירתם שמה. כמובן, שאנו הולכים למקום אשר אין רודפים אותו; אך כבואנו שמה תחלנה הרדיפות. כן הוא וכן יהיה בכל מקום, גם בארצות נאורות ביותר... כל עוד לא נפתרה שאלת-היהודים פתרון מדיני..."

... אין אני רואה את שאלת-היהודים כשאלה סוציאליה או דתית, אף על פי שהיא מתלבשת גם בצורות אלו. **שאלה לאומית היא** (הטעמה שלי, ד. ס.), וכדי לפתרה נטל עלינו לעשותה ראשית כל לשאלה מדינית עולמית, אשר תמצא פתרונה בסוד עמי התרבות".

מנקודת מבט זו ניתן לראות בישראל סיפור הצלחה: בשנת 1882, השנה הראשונה לגל ההגירה הידוע כ"עלייה הראשונה", מנתה יהדות העולם כ-7,800,000 נפש. בישראל ישבו אז כ-24,000 יהודים, הווי אומר – כ-0.3% מיהדות העולם. בשנת 2008 מנתה יהדות העולם כ-13,305,000 נפש. בישראל ישבו 5,569,000 נפש. הווי אומר – 41.9% מכלל יהודי העולם (למ"ס, 2009, 163). מקהילה קטנה, שולית וזניחה מבחינה מספרית, היה המגזר היהודי בישראל לגדול שבקיבוצים היהודיים בעולם.

ב. מדינת ישראל כמדינה דו-לאומית למעשה

ברם, לצד ההצלחה הגדולה הזאת מתחבטת ישראל בסוגיה הקשה של מתח לאומי-חברתי. מתח זה הוא פועל יוצא של העובדה, שישראל הייתה מלכתחילה מדינה דו-לאומית למעשה. עוד במפקד האוכלוסין הראשון, שנערך ב-8 בנובמבר 1948 מנו תושביה הערבים של ישראל 156,000 נפש, מתוך אוכלוסייה כוללת של 872,700 נפש (למ"ס, 2009, 85) – 17.9% מכלל התושבים. בשנת 2008 מנתה האוכלוסייה הערבית בישראל 1,487,600 נפש, מתוך אוכלוסייה כוללת של 7,374,000 נפש (לעיל); לאמור – 20.2% מכלל התושבים. על פי התחזית הגבוהה של הלמ"ס עשויה האוכלוסייה הערבית בישראל להגיע בשנת 2020 ל-2,003,400 נפש, מתוך אוכלוסייה כללית של 9,021,700 נפש (למ"ס, 2009, לוח 2.26) – 22.2%. בשנת 2030 עשויה האוכלוסייה הערבית של ישראל (על פי התחזית הגבוהה) להגיע ל-2,574,000 נפש, מתוך אוכלוסייה כללית של 10,607,800 נפש (לעיל) – 24.3%! על-פי החלופה הנמוכה של תחזית הלמ"ס עשויה האוכלוסייה הערבית בישראל להגיע בשנת 2020 ל-1,916,000 נפש מתוך אוכלוסייה כללית של 8,841,000 נפש (לעיל) – 21.7%. בשנת 2030 עשויה האוכלוסייה

הערבית, על פי חלופה זו, להגיע ל-2,279,000 נפש מתוך אוכלוסייה כללית של 9,589,100 נפש (לעיל) – 23.8%.

בישראל יושב, אפוא, לצד קבוצת הרוב היהודי, מיעוט לאומי גדול, שמשקלו היחסי הולך וגדל. מציאות זו של שתי קבוצות לאומיות (ולעניין זה, גם אתניות, תרבותיות, דתיות וכיו"ב), החולקות מסגרת מדינית אחת, היא בעייתית מראש. ולא רק בישראל. ספרד שרויה במתח רב עם המיעוט הבאסקי זה שנים; אירלנד הצפונית נקרעת לגזרים בין הקתולים (כ-44% מן האוכלוסייה על פי מפקד האוכלוסין בשנת 2001) והפרוטסטנטים (כ-53% מהאוכלוסייה באותו מפקד); בלגיה חוזרת ונקלעת למתיחויות בין קבוצת הרוב הפלמית (58% מהאוכלוסייה) לבין קבוצת המיעוט הוואלונית (כ-31% מהאוכלוסייה); קנדה חוזרת ומתמודדת מפעם לפעם עם תביעות פרישה של המיעוט הדובר צרפתית (כ-23% מאוכלוסיית המדינה), המהווה כ-80% מתושבי פרובינציית קוויבק; בלטיביה שורר מתח רב בין קבוצת הרוב האתנית (הלטבים), המהווים כ-58% מן האוכלוסייה) לבין המיעוט האתני הרוסי (המהווה כ-29% מהתושבים).

אלה דוגמאות אחדות מתוך יריעה רחבה בהרבה. חברה המורכבת מקבוצת רוב דומיננטית מצד אחד, ולצידה קבוצות מיעוט בעלות הכרה, היא בדרך-כלל מרשם ברוק למתחים. בהקשר זה ראוי להצביע על נקודה חשובה, שכבר הוזכרה תוך ניסיון להאיר את המורכבות שבדו-לאומיות הישראלית (סואן, 2003, פרק ד'): מידה מסוימת של פלורליזם אתני נחשבת לגיטימית ואפילו רצויה. ברם, יש להביא בחשבון שבעוד שבתנאים מסוימים הפלורליזם האתני תורם אמנם תרומה חיובית לקיומה ולהתפתחותה של החברה, הרי שמעבר לאותו גבול סמוי הוא עלול להיות הרסני (בן-סירא, תשמ"ח, 1-2).

את הסכנה הטמונה בפלורליזם-יתר ניסה להסביר הסוציולוג האמריקני נתן גלייזר (Glazer, 1957). לדידו, כיוון שפלורליזם משמעו גיוון בקבוצות דתיות ואתניות, וכיוון שפלורליזם פירושו שכל אחת מהקבוצות הללו תקיים מידה מרובה של אורח-חיים ייחודי ונפרד, תוך שמירה על מנהגיה ועל מערכות הארגון שלה, על כלי ביטוי משלה, ואפילו לעיתים על לשון נפרדת, הרי שחיי הצוותא של הקבוצות נעשים בעייתיים מלכתחילה. וכאשר התהום התרבותית בין הקבוצות עמוקה והנכונות לסובלנות ולפשרה ביניהן מצומצמת, עלול הדבר להוות איום רציני על אחדות החברה, וממילא על עצם קיומה.

הניתוח הזה של גלייזר לא כוון בזמנו לישראל דווקא. ועם זאת, יש בו כדי להעמיק את התוכנה של מורכבות המציאות החברתית בישראל. קל וחומר, כאשר בחברה הישראלית חיות זו לצד זו שתי קבוצות לאומיות עם היסטוריה של סכסוך רב-דורי. כל אחת מהן משוכנעת בצדקתה, ואינה מוכנה להכיר אפילו בעמדת פתיחה הגורסת שהעימות היהודי-ערבי הוא סכסוך בין שני עמים שווי זכויות, החולקים ביניהם ארץ אחת.

ג. ישראל כמדינת העם היהודי

הבעייתיות הבסיסית שביחסים בין קבוצת הרוב היהודית לבין קבוצת המיעוט הערבית נובעת גם מהעובדה, שתפיסת האבות המייסדים של ישראל הניחה מראש מערכת יחסים מיוחדת בין

ישראל לבין הפזורה היהודית. ישראל אינה רק מדינתם של היהודים המתגוררים בה; זוהי **מדינת העם היהודי**. היא הוגדרה כ"מדינתו של העם היהודי" בחוק יסוד הכנסת (תיקון משנת תשמ"ה-1985), ובחוק חסינות חברי הכנסת שוב מופיע הביטוי "מדינת העם היהודי" (תיקון משנת תשס"ב-2002).

חוק השבות, תש"י-1950 הוא הביטוי החוקי העיקרי להיותה של ישראל מדינת העם היהודי כולו. כל יהודי, באשר הוא יהודי, זכאי לעלות ארצה ולקבל תעודת עולה. כל הדברים הללו נשענים על מכתבו הנודע של הלורד בלפור (הידוע כ"הצהרת בלפור"), מי שניהן בזמנו כשר החוץ הבריטי, אל הלורד רוטשילד (רוז, 1990, 116):

"בעונג רב הריני מוסר לך בשם ממשלת הוד מלכותו את הכרזת האהדה שלה לשאיפות היהודיות-הציוניות, שהוגשה לקבינט ואושרה על ידו:

ממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה על ייסודו של בית לאומי **לעם היהודי** (הטעמה שלי, ד. ס.) בארץ ישראל ותעשה את מיטב מאמציה כדי להקל את השגתה של מטרה זו, בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות בלתי יהודיות הקיימות בארץ ישראל, או בזכויותיהם ובמעמדם המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת. אכיר לך תודה אם תביא הכרזה זו לידיעתה של ההסתדרות הציונית".

נושא זה של יחסים מיוחדים עם הפזורה – המערור טענות של הדרה מצד ערביי ישראל – גם הוא אינו ייחודי למדינת ישראל. יש לכך תקדימים לא מעטים. כך, למשל, היגרו לגרמניה במסגרת חוק השבות, המתיר לגרמנים אתניים להגר לגרמניה ולהתאזרח שם, כ-1.4 מיליון גרמנים מארצות מזרח אירופה בשנים 1950-1987. בשנים 1987-2004 "עלו" לגרמניה כ-3 מיליון גרמנים אתניים נוספים (Oezcan, 2004; ראו גם Brubaker, 1992).

לעניין זה ניתן להביא חיזוק גם מן החוק שחוקקה הפדרציה הרוסית במאוס 1999. על פי חוק זה הופך כל "קומפטריוט" (היינו, מי ששייך לחוג התרבות הרוסית) לאזרח רוסי לכל דבר, על כל הזכויות והחובות הנובעות מכך, מיד עם הגיעו לפדרציה (רובינשטיין, 2004). הזיקה המיוחדת הזאת בין מיעוטים לאומיים לבין "מדינות הקרבה" (kin states) שלהן, נדונה פורמאלית גם על-ידי ועדת משפטנים מטעם מועצת אירופה. בשנת 2001 פרסמה המועצה דו"ח בנושא העדפת מיעוטים לאומיים על-ידי מדינות הקרבה שלהם. היא קבעה מפורשות, שאין לפסול חוקי אזרחות והגירה המקנים עדיפות כזו או אחרת לבני האום השבים למולדתם (Venice Commission, 2001). בכך בעצם ניתנה לגיטימציה לחוקי שבות למיניהם. ישראל אינה יוצאת דופן, אפוא, מבחינה זו.

ד. אפליית האוכלוסייה הערבית

הבעיה האמיתית, אם כן, אינה בעובדה שישראל היא מדינת לאום רובנית, אלא בכך שהמיעוט הערבי בישראל מופלה לרעה. ועל נקודה זו הצביעה כבר ועדת אור (ועדת אור, 2003, פרק א', סעיף 4):

"יחסי מיעוט ורוב הם בעייתיים בכל מקום, ובמיוחד במדינה המגדירה את עצמה על פי

לאומיותו של הרוב. לדילמות המתעוררות במדינה כזו אין למעשה פתרונות מושלמים, ויש גם הטוענים כי קיים ניגוד מהותי בין עקרונות מדינת-לאום רובנית לבין עקרונותיה של דמוקרטיה ליברלית. בכל מקרה, כינון הרמוניה סבירה ביחסי רוב ומיעוט הוא משימה קשה המוטלת על כל מגזרי החברה. משימה זו מחייבת מאמץ מיוחד מצד מוסדות המדינה, המבטאים את ההגמוניה של הרוב, וזאת על מנת לאזן את היפגעותו של המיעוט כתוצאה מנחיתותו המובנית – מספרית והשפעתית. הימנעות ממאמץ כזה, או עשייתו באופן בלתי מספק, יוצרת בקרב המיעוט תחושות של קיפוח ומציאות של קיפוח, אשר עלולות להחמיר במרוצת הזמן. מאפיינים אלה תופסים גם לגבי מצבו של המיעוט הערבי במדינת ישראל, אשר מבחינות רבות מופלה לרעה".

לאפליית האוכלוסייה הערבית בישראל יש שתי פנים. הפן האחד הוא בתחום ההקצאה, ואילו הפן השני הוא בתחום העמדות ומרקם היחסים החברתיים.

אשר לאפליה בתחום ההקצאה: בשנת 2009 פורסמו שוב ממצאי מדד חדש-ביחס, מדד-שוויון (חיידר, 2009) שנועד לתת תמונה על אי-השוויון בין שתי קבוצות האוכלוסייה העיקריות במדינה, היהודים והערבים, בתחומי החברה והכלכלה. המדד התבסס על גישות קיימות של מודלים בינלאומיים למדידת שוויון. הוא התמקד בחמישה תחומי חיים מרכזיים: חינוך, בריאות, תעסוקה, רווחה ודיור. נמדד בו הפער היחסי הקיים בין שיעור המגזר הערבי באוכלוסייה, מצד אחד, לבין חלקו של מגזר זה בפועל בכל אחד מהאינדיקטורים הנכללים במדד.

ערכי המדד נעים בין 1- לבין 1. הערך 0 מסמל שוויון מוחלט בין שני המגזרים, היהודי והערבי. ככל שהערך קרוב יותר לספרה 1 כך הוא מסמל אי-שוויון גדל והולך לטובת המגזר היהודי. ככל שהוא קרוב יותר לערך 1- כך הוא מצביע על אי-שוויון לטובת האוכלוסייה הערבית.

המדד המשוקלל שהתקבל לשנת 2008, לאחר כל העיבודים בחמשת התחומים שנכללו בו, הייה **0.3600** (ראו לוח 1). יש בכך כדי להצביע על פער בולט לטובת המגזר היהודי. הפער הגדול ביותר הוא בתחום הרווחה: 0.6009. עיון בלוח מלמד, כי אי-השוויון בין היהודים לערבים עוד העמיק בין 2007 ל-2008 לרעת האחרונים. התחום האחד והיחיד שחל בו שיפור כלשהו בין חמשת התחומים הנכללים במדד הוא החינוך.

לוח 1: ערכי מדדי-השוויון של ערביי ישראל, 2007-2008

2008	2007	התחום
0.3260	0.3413	חינוך
0.2225	0.2108	בריאות
0.2820	0.2706	דיור
0.3851	0.3705	תעסוקה
0.6009	0.5595	רווחה
0.3600	0.3500	סה"כ

מקור: חיידר, 2009, 64.

בתחום העמדות ומרקם היחסים החברתיים, התמונה עגומה למדי. יש להניח שסיבה מרכזית לכך נעוצה בעימות היהודי-ערבי הנמשך כבר חמישה דורות (סואן, 2008). בסכסוך כזה נוצרים משקעים עמוקים, סיפורים (נרטיבים) שונים וזיכרונות היסטוריים ייחודיים לכל אחד מהצדדים. בסכסוך כזה נוצרת גם מערכת יחסים עכורה בין הצדדים. בשורת סקרים, שנערכו לאורך שנים על ידי איש מדעי המדינה מאוניברסיטת חיפה (9, 2002, Ghanem), נמצא שרוב גדול בציבור היהודי מחזיק בדעה שהמדינה צריכה להעניק טיפול עדיף ליהודים. כ-75% מהנסקרים היהודים בשנת 1995 החזיקו בדעה זו.

לוח 2: התפלגות התשובות בסקרים על השאלה, "האם צריכה המדינה להעניק טיפול עדיף ליהודים" (%)

התשובה	1985	1988	1995
העדפה ניכרת ליהודים	59.1	47.9	45.8
העדפה כלשהי ליהודים	21.7	25.9	28.3
שום העדפה	18.8	25.5	25.6

מקור: 9, 2002, Ghanem

בדיקת המצב מלמדת על עלייה בתחושות הניכור וההסתייגות. בשנת 1980 ערך מכון ון-ליר סקר, ממנו עלה שרק קבוצה שולית בציבור היהודי – 14% מכלל הנסקרים – ייחסה לערבים תכונות שליליות (הראבן, 1981, 6). לא זו אף זו: הנסקרים גילו נכונות גבוהה למדי למגעים חברתיים עם ערביי ישראל. 40% הביעו הסכמה להתגורר עם ערבים באותו בניין; 60% הביעו נכונות לעבוד עם ערבים; יותר מ-50% השיבו שאין להם התנגדות למגעים חברתיים עם ערבים.

חיזוק לפתיחות היחסית הזאת למגעים בין שתי הקבוצות נמצא בסקר דעת קהל, שנערך למען 'מעריב' עשרים שנה מאוחר יותר, בראש השנה תשס"א. 45% מן הנסקרים היהודים שהוצגה להם השאלה, "האם היית מוכן שאחד מילדיך ילך לגן ילדים או בית-ספר עם ערבים ישראלים?" השיבו בחיוב. על השאלה, "האם היית מוכן לגור באותה שכונה עם ערבים ישראלים?" השיבו 42% בחיוב (שלו, 2000). יש אמנם להקדים ולומר, שלמטבע הזה יש גם צד שני – עשרות אחוזים מן הנסקרים לא היו מוכנים שילדיהם ילכו למערכת חינוך משותפת לשתי הקבוצות, עשרות אחוזים לא היו מוכנים להתגורר בבניין אחד עם ערבים, עשרות אחוזים לא היו מוכנים למגעים חברתיים עם ערבים, עשרות אחוזים לא היו מוכנים לעבוד עם ערבים. כך או אחרת, מאז הסקר, שנערך בשנת 1981, נקפו כמעט שלושים שנה והמצב כיום מטריד יותר. בסקר המכון הישראלי לדמוקרטיה שנערך בשנת 2008 (אריאן וחובריו, 2009, 101) דיווחו 52% (!) מהנסקרים היהודים, כי יחסם לערביי ישראל שלילי. ציון האפליה הפוליטית

של המיעוט היה, על פי ממצאי אותו סקר, 3.5 (בסקאלה של 0-4, שבה הציון 4 הוא הגרוע ביותר) (לעיל, 90). ציון האפליה הכלכלית של המיעוט עמד אף הוא על 3.5 (לעיל, 90). סקר שנערך מטעם המרכז למאבק בגזענות בשנת 2007, העלה תמונת מצב גרועה בהרבה מזו שנמצאה בראשית שנות ה-80: 75.3% מהנחקרים היהודים לא הסכימו להתגורר בבניין אחד עם ערבים; 61.4% לא הסכימו לארח ערבים בביתם; 55.6% החזיקו בדעה שיש להפריד בין יהודים לערבים במקומות הבילוי ו-30.7% הצהירו שהם חשים שנאה כלפי הערבים (האגודה לזכויות האזרח בישראל, 2007).

ה. השתקפות האפליה בתעסוקה

לא ייפלא אפוא שהלוך הרוחות הזה של אפליה, שיש לו אחיזה בציבור היהודי, בא לידי ביטוי שוב ושוב בתחום הזדמנויות העבודה. מחקר שערך לויין-אפשטיין מאוניברסיטת תל אביב בשנת 1989 העלה (Lewin-Epstein, 1989), שכשני שלישים מתוך מדגם יהודי החזיקו בדעה שעל מעסיקים יהודים להעדיף עובדים יהודים על פני ערבים. מחצית המשיבים הביעו דעה שעובדים ערבים תופסים מקומות עבודה, שאלמלא כן היו מאוישים על ידי יהודים. בנקודה זו שוב ראויים לאזכור ממצאי המחקר שערך לאורך שנים ד"ר גאנם מאוניברסיטת חיפה. לאורך חמש עשרה שנים רצופות העלו הסקרים שערך, שוב ושוב, שעשרות אחוזים בקרב הנחקרים היהודים מוכנים לעבוד אך ורק תחת "בוס" יהודי. כאשר מוסיפים למחנה זה את המעדיפים לעבוד תחת "בוס" יהודי, מגיעים לקבוצה שהיקפה כמעט 70% מהציבור היהודי (לוח 3).

לוח 3: התפלגות הציבור היהודי לפי תשובותיו על השאלה, "האם אתה מסכים לעבוד תחת בוס ערבי?" בארבעה סקרים שונים (%)

התשובה	1980	1985	1988	1995
בהחלט כן	9.2	8.9	7.5	11.0
כן, אך מעדיף יהודי	24.1	22.9	17.8	19.6
רק תחת יהודי	43.0	47.4	55.1	43.8

מקור: 9, 2002, Ghanem

בספרו העוסק בשסע הרבודי בישראל, מביא המחבר שורה של סיפורי קיפוח אישיים בהם התנסו ערבים ישראלים בעבודה (סואן, 2005, 154-158). אחד מהם הוא סיפורם של חסן אגבריה ומוחמד קדח, שני עורכי דין, שהגישו בשנת 1998 תביעת פיצויים נגד רשות הדואר על סך 100,000 ש"ח, באמצעות האגודה לזכויות האזרח. לטענת התובעים, שהיו אז סטודנטים

באוניברסיטה העברית בירושלים, סירבה הרשות לקבלם לעבודה כממייני דואר, אך ורק מחמת היותם ערבים.

הפרשה החלה, כאשר השניים נתקלו במודעה של חברת כוח-אדם, שחיפשה "עובדים בלתי מקצועיים לעבודת מיון דואר". שני התובעים התקשרו אל מספר הטלפון שצויין במודעה והוזמנו לראיון. כשהגיעו למקום הופנו אל אחד הפקידים, ששאל לשמותיהם. "מיד לאחר שנענה, 'חסן ומוחמד', צוין בכתב התביעה, "הפטיר שהעבודה אינה אקטואלית עוד".

שני התובעים ציינו עוד בתביעה, ששלושה אנשים שישבו בחדר והיו עדים לשיחה "הגיבו כצחקוקים ובחיוכים ציניים". לדבריהם, זו הייתה גם תגובתו של הפקיד עצמו, שהתבקש על ידם להסביר איך ייתכן שהמשרה שלמענה זומנו לראיון חצי שעה קודם לכן נעשתה "לא אקטואלית" ברגע שמסרו את שמותיהם.

כתב התביעה לא עצר בכך. הוא מפרט, שיומיים לאחר התקרית הזאת חזר חסן אנגריה וטילפן אל אותה חברת כוח-אדם, ושאל שוב, בלי להזדהות, אם העבודה במיון-דואר עודה אקטואלית. הוא נענה גם הפעם בחיוב והוזמן לראיון.

אין צורך לומר שרשות הדואר כפרה בכך ש"קיימת אצלנו מדיניות מכוונת ומפלה נגד מי שהינו בן לאומיות ערבית. ההיפך הוא הנכון". עם זאת, אישרה הרשות, במכתב שכתבה לאגודה לזכויות האזרח, כי במחלקת המיון שלה בירושלים (שבה ביקשו שני הסטודנטים הערבים לעבוד) לא הועסק אף לא ערבי אחד.

כאמור, הפרשה הזו אינה יוצאת דופן. היא חוזרת על עצמה שוב ושוב. ב-13 ביוני 2006 התכנסה ועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת לדון בתקרית דומה, בה נדחה סטודנט ערבי בשם קראזע ואסים על-ידי איש כוח-האדם של רשת "ארקפה", כאשר ביקש להתקבל שם כמלצר. הוא נדחה כשמסר את שמו. דקות אחדות לאחר מכן התקבל לאותה עבודה דור גליק, הכתב שגולל את הסיפור ו"פוצץ" את הפרשה (ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, 2006). מה שעולה מתוך דיווחי המדיה מקבל את אישורו במחקרים השונים שנעשו בסוגיה. כך, למשל, נמצא שאפשרויות התעסוקה המזומנות לבוגרי אוניברסיטה ערבים מצומצמות לאין ערוך מאלו העומדות בפני הבוגרים היהודים. שיעור האקדמאים הערבים העוסקים בהוראה עמד בשנת 2006 על כ-45% בהשוואה ל-20% בלבד בקרב עמיתיהם היהודים (חאג' יחיא ועראר, 2007). העיסוק בשיעור גבוה בהוראה בקרב האקדמאים הערבים הוא פועל יוצא של ברירת מחדל – העובדה שהמגזר היהודי מסרב לקולטם לעבודה (גרה, 2005).

צוות של כלכלנים בכירים בבנק ישראל גם הצביע על כך שפליטתם של מועסקים ערבים ממקומות עבודה יהודיים עוד התחזקה לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה בשנת 2000 (Miaari et al., 2008). וזאת, לדעתם, מטעמים של העמקת האפליה.

ושוב, מצב עניינים זה תועד גם בוועדת אור, שראתה לנכון להצביע על כך לא פעם אחת (ועדת אור, 2003, שער ראשון, פסקה 52):

"מועמדים ערבים שביקשו להתקבל לחברות כמו חברת החשמל, בזק, רשות שדות התעופה, נדחו בטיעון של שיקולי ביטחון. גם בתעשיות פרטיות התקשו מהנדסים ובעלי כישורים

מתאימים אחרים מהמגזר הערבי להתקבל לעבודה, וגם כאן התבססה לעיתים הדחייה על קיומם של קשרים עם מערכת הביטחון. נוצר מצב שבו בוגרי אוניברסיטאות רבים נאלצו לעסוק בתפקידים נחותים מכישוריהם... גם במגזר הפרטי קיימות תופעות של אי-שוויון בתעסוקת ערבים. מעסיקים יהודים רבים מעדיפים לא פעם עובד יהודי על פני ערבי, אם בשל שיקולי ביטחון ואם כביטוי לעמדות מושרשות. החקיקה האוסרת אפליה בתעסוקה לא שינתה באופן משמעותי את המצב בשטח, שכן החקיקה לא נאכפה במידה מספקת, וממילא קיים ספק אם האכיפה הייתה מסוגלת להתמודד בהצלחה מלאה בבעיה שהיא חברתית מיסודה".

1. מה חושבים סטודנטים יהודים על עבודה עם ערבים בשנת 2009?

לנוכח כל הדברים האלה מעניין לבדוק מהי מידת הפתיחות של סטודנטים יהודים העובדים עם ערבים, כלפי בני הקבוצה הזו. מהי נכונותם לקלוט ערבים למקום העבודה שלהם? איזה אופי נושאת מערכת היחסים שלהם במקום העבודה? מהי נכונותם לקיים איתם קשרים מחוץ למקום העבודה?

המדגם*

לצורך זה אותרה קבוצה של 60 סטודנטים (מחציתם נשים, מחציתם גברים), שבמקומות עבודתם מועסקים גם ערבים. קבוצה זו לא היוותה מדגם הסתברותי, אלא מדגם נוחות בשיטת הדגימה המכוונת (purposive sampling), שהתמקד מראש אך ורק בסטודנטים העובדים עם ערבים.

הסטודנטים התבקשו למלא שאלון, בו נכללו שלושה אגדי-שאלות. אגד שאלות (17 במספר) אחד ניסה להתחקות אחר עמדות הסטודנטים כלפי ערבים בכלל, וכלפי ערבים עמיתים-לעבודה בפרט. התשובות קודדו במתכונת של סולם, בו נעה הסקאלה מ-1 עד 5. 1 סימן את התשובה החיובית ביותר ואילו 5 סימן את התשובה השלילית ביותר. אגד שאלות זה נלקח ממאגר השאלונים של מכון סאלד בירושלים, והוא חובר בשנת 1975 לצורכי מחקר עמדות של עובדים יהודים בתעשייה הישראלית כלפי עמיתיהם הערבים. מהימנותן הפנימית של השאלות נבדקה באמצעות מדד אלפא-קרונברך ונמצאה גבוהה ביותר: 0.94.

אגד שאלות שני (7 במספר) ניסה להתחקות אחר רגשות הנחקרים כלפי ערבים בכלל. גם הוא נלקח ממאגר השאלונים של מכון סאלד וחובר בשנת 2001 לצורכי מחקר שבדק את רגשות הציבור היהודי בארץ כלפי ערבים. אף פה נעשה שימוש בשיטת הסולמות כדי לנתח את התשובות. הסקאלה שנקבעה הייתה על ציר 1-3, כאשר 1 מציינת הסכמה מלאה עם הרגש ו-3 מסמלת הסתייגות מוחלטת ממנו.

* ברצוני להודות לתלמידתי, אורטל מושניק, שביצעה את עבודת השדה ואת חלק מניתוחי הנתונים במסגרת סמינריון בהנחייתי.

מהימנותן הפנימית של השאלות נבדקה ונמצאה אף היא גבוהה: 0.81 על פי מדד אלפא קרונבך. אגד שאלות שלישי (6 במספר) נועד לשרטט את דמותו של הנסקר.

לוח 4: פרופיל הסטודנטים הנחקרים

התכונה	מין	מין	גיל	השכלת האם*	השכלת האב	דתיות
	נ.	ז.	25-22	תעודה מקצועית	תעודה מקצועית	חילונית
	50%	50%	48.3%	21.7%	16.7%	45.0%
			26-30	תואר ראשון	תואר ראשון	מסורתית
			51.7%	46.7%	53.3%	35.0%
				תואר שני ומעלה	תואר שני ומעלה	דתית
				23.3%	30.0%	20%
סה"כ	100.0	100.0		91.7	100.0	100.0

* ב-8.3% מן האימהות לא נמסר מידע לגבי השכלה.

השאלות

כאגד השאלות הראשון נכללו 9 שאלות שנועדו להתחקות אחר מה שהגדיר הפסיכולוג החברתי האמריקני א"ס בוגרדוס בשנת 1925, כמרחק חברתי – מידת הקירבה שאדם מוכן לגלות כלפי "האחר": "האם אתה מוכן להתיידד עם עובדים ערבים?" (שאלה 2), "האם אתה מוכן לעזור לעובד ערבי בעבודתו?" (שאלה 3), "לו היית צריך לקבוע אם יעבדו ערבים במקום העבודה שלך, מה היית עושה?" (שאלה 7), "האם אתה מוכן לשוחח עם העובדים הערבים בנושאים שאינם קשורים ישירות לעבודה, כמו בענייני בית ומשפחה?" (שאלה 14), "האם אתה מוכן להיפגש עם עובדים ערבים מחוץ למקום העבודה?" (שאלה 15), "האם אתה מוכן לערוך ביקורים אצל עובדים ערבים?" (שאלה 16), "האם אתה מוכן לסעוד בחדר אוכל משותף לערבים ויהודים בעבודה (לא באותו שולחן)?" (שאלה 4), "האם אתה מוכן לשבת בחדר האוכל של מקום עבודתך ליד עובד ערבי?" (שאלה 5).

הרגשות שנבדקו באגד השני היו שנאה, חיבה, גועל, פחד, כעס, קירבה, הבנה.

תמונת המרחק החברתי

התמונה המתקבלת מניתוח הממצאים אינה מלבבת. הציון הממוצע המשוקלל, המציין את נכונות הנסקרים לעבוד על בסיס שוויון עם עמיתיהם הערבים (שאלות 7, 3) הוא 3.5. זהו ציון המסמל נכונות נמוכה למדי בסקאלה שבה 1 מסמל את הנכונות הגבוהה. לא זו אף זו, כאשר בודקים את פיזור התשובות, מסתבר שבקצה העליון של הסקאלה (ציון

1 ו-2) נמצאים רק 7.5% מן הנחקרים. בקצה התחתון של הסקאלה (ציונים 4, 5) מתכנסים 50.8% (!) מן הנחקרים. תמונת מצב זו מדברת בעד עצמה. "גוש המרכז" של אלה שאינם אוהדים את השוויון, אך אינם יוצאים נגדו (ציון 3) מקיף 41.7%. כך או אחרת, עמדת הרוב בקרב הנחקרים היא שלילית.

הציון הממוצע המשוקלל, המציין את נכונות הנסקרים לקיים יחסים חברתיים עם העובדים הערבים (שאלות 2, 15, 16) אף הוא אינו משקף פתיחות גדולה. הוא אמנם נמוך מן הציון הקודם, ועומד על 3.26; מה שמצביע על פתיחות גבוהה יותר מאשר באשכול הקודם. אבל בסקאלה של 1-5, זה עדיין ציון נמוך. עם זאת, בקצה העליון של הסקאלה (ציון 1 ו-2) נמצאים 20.56% מכלל הנסקרים, הווי אומר – למעלה מחמישית. בקצה התחתון של הסקאלה (ציונים 4, 5) מתכנסים 46.7%. ב"גוש המרכז" מוצאים 32.74%. בכל הנוגע לנכונות לקיים יחסים חברתיים עם העובדים הערבים, ניתן למצער לומר שהרוב, 53.3% מוכן לכך.

שתי שאלות בדקו מרחק חברתי, המודד השלמה סבילה עם העובדים הערבים בחדר האוכל (שאלות 4, 5). הציון הממוצע המשוקלל של מרחק זה הוא 3.28, גבוה במקצת מזה של הנכונות לקיים יחסים חברתיים. 23.3% מהנחקרים נמצאו בקצה העליון, הליברלי, של הסקאלה (ציונים 1, 2). 53.3% נמצאו בקצה התחתון, המסתגר של הסקאלה (ציונים 4, 5). רוב העובדים מגלים, אפוא, פתיחות נמוכה כלפי עמיתיהם הערבים.

לוח 5: פתיחות הנחקרים היהודים כלפי עמיתיהם לעבודה הערבים

התחום הנבדק	מס' נחקרים	ציון מינימום	ציון מקסימום	ציון ממוצע	סטיית תקן
נכונות לעבודה עם ערבים על בסיס שוויון	60	5	1	3.5	0.64
נכונות ליחסי חברה עם הערבים	60	5	1	3.26	1.47
מרחק חברתי בחדר האוכל	60	5	1	3.28	1.23

הקשר בין זיקה לדת לעמדות כלפי הערבים

במחקרים לא מעטים שנערכו לאורך השנים בישראל כבר נמצאו קשרים מובהקים בין דתיות לעמדות כלפי "האחר". קשרים אלה נובעים מעצם הניגוד הקיים בין ערכים ודרכי חשיבה דתיים לבין עקרונות היסוד של הדמוקרטיה. על יחסו העוין של המגזר הדתי/חרדי למגזר הערבי כבר עמד דני סטטמן (סטטמן, 2006). בין השאר הוא גרס, שהדבר נובע מתפיסתה של מדינת ישראל כראשית צמיחת הגאולה, הנתפסת כתהליך של זקיפת קומה לאומית ודתית.

בתהליך זה אמורים הלא-יהודים (קרי, הערבים) לפנות מקום, מתוך פחד והערצה, לעם ישראל. "מבין המגזרים השונים בחברה היהודית, הציבור הדתי הוא זה שמחזיק בעמדות השליליות ביותר כלפי ערביי ישראל" (לעיל, 179).

במחקר שדה שערכו פרס ויער-יוכטמן, בסוף שנות ה-90, הם הגיעו למסקנה חד-משמעית שלדתיות נודעת השפעה עצמאית, עקבית וניכרת, על עמדות פוליטיות בכלל, ועל מחויבות לדמוקרטיה ויחס ללאומיות בכלל (פרס ויער-יוכטמן, 1998).

כבר בשאלות היסוד של שוויון זכויות והזדמנויות, כמו גם חופש דת ומצפון, יש הבדל משמעותי הקשור בדתיותו של הנחקר. כך, למשל, 61% מן החילונים במחקרם של פרס ויער-יוכטמן החזיקו בדעה שעל מדינת ישראל להבטיח זכויות חברתיות ופוליטיות שוות לכל אזרחיה. מנגד, רק 37% מן החרדים גילו עמדה דומה. ובה בשעה ש-68% מכלל החילונים החזיקו בדעה שעל המדינה להבטיח חופש דת ומצפון, סברו כך רק 45% מהחרדים (לעיל, 169).

אבל מה שמסביר כנראה טוב מכל את הקשר בין הדתיות לעמדות כלפי ערבים, הוא הקשר שנמצא בין דתיות להכרה שמדינת ישראל שייכת ליהודים בלבד; רק ליהודים יש עליה זכויות. בהנחת-יסוד זו החזיקו 76% מהחרדים, 56% מהדתיים ו-43% מהמסורתיים. בקרב החילונים מיעוט של 28% בלבד תמך בתפיסה זו (לעיל, 167). סקר שנערך על ידי קבוצת חוקרים מסמינר הקיבוצים, בקרב פרחי הוראה בשנות ה-90, העלה ממצאים דומים: בעוד שבמגזר החילוני תמכו 76.3% במתן ייצוג שווה לערבים במדינת ישראל, תמכו בכך במגזר הממלכתי-דתי 59.5% בלבד (אורון וחובריו, 1996, 41).

סקר שנערך על ידי חוקרים מאוניברסיטת תל-אביב בשנת 2000 (סגיב-שיפטר ושמיר, 2000), בדק את הקשר בין רמת דתיות לסובלנות כלפי ערביי ישראל. הממצאים היו חד-משמעיים גם כאן. נמצאו בהם הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית בין הממוצעים. ממוצע הסובלנות בסולם יורד היה 69 לחילונים, 61 למסורתיים, 55 לדתיים ו-52 לחרדים (לעיל, 6). ואחרון אחרון, עדות נוספת לקשר בין דתיות לבין המרחק הקוגניטיבי מערביי ישראל נמצא בעקיפין במחקרם של פרס ובן-רפאל (2006), שהעלה, כי בקרב אלה שצינו את הזהות היהודית כמרכיב הראשון בזהותם הכוללת, גדול המרחק הקוגניטיבי מערביי ישראל מאשר בקרב אלה שלא ציינוה כמרכיב הראשון בזהותם (לעיל, 234). ציון הזהות היהודית כמרכיב ראשון בזהות הכוללת פרידומיננטי בקרב המגזרים החרדי והדתי (לעיל, 115). סמי מכאן, שבמגזרים אלה ניתן לצפות מראש למרחק חברתי גדול מהערבים.

לפיכך, נעשה גם במסגרת המחקר הזה ניסיון לראות האם העמדות כלפי הערבים קשורות ברמת הדתיות של הסטודנטים הנחקרים. לוח 6 מצביע על קשר ברור בין דתיות לעמדות כלפי "האחר": היחס הפתוח ביותר כלפי הערבים נמצא בקרב הנחקרים החילונים; המסתייג ביותר נמצא בקרב הדתיים. לצורך אישוש המסקנה הזו נעשה גם ניתוח שונות חד-כיווני. הוא העלה, כאמור, שקיים הבדל מובהק בין הדתיות לבין העמדות כלפי העובדים הערבים ($F(2,55)=77.34$, $p<0.001$). גם בנייתו המשך מסוג Scheffe אוששה העובדה שהבדלי העמדות כלפי הערבים בין חילונים, מסורתיים ודתיים הם מובהקים.

לוח 6: הקשר בין דתיות לעמדות כלפי ערבים

דתיות	מס' נבדקים	ממוצע משוקלל	סטיית תקן
חילונים	27	2.63	0.19
מסורתיים	21	3.28	0.26
דתיים	12	3.98	0.38
סה"כ	60	3.47	

הקשר בין השכלת ההורים לבין עמדות כלפי הערבים

על הקשר בין השכלה לבין ההווייה והחוויה החברתית בישראל כבר עמדו פרס ויער-יוכטמן בזמנו (פרס ויער-יוכטמן, 1998, פרק שלישי). השפעת ההשכלה על עמדות דמוקרטיות של נחקריהם הייתה בולטת. כך, למשל, החזיקו בעמדות כאלה 78% מהמזרחיים בעלי השכלה על-תיכונית, 58% מהמזרחיים בעלי השכלה תיכונית, אבל רק 38% המזרחיים שהשכלתם הייתה פחות מתיכונית (לעיל, 89). בקרב האשכנזים אימצו עמדות דמוקרטיות 79% מבעלי ההשכלה התיכונית ומעלה, אך רק 71% מבעלי ההשכלה הנמוכה של פחות מתיכון (שם). בדעות ניציות החזיקו 41% מהאשכנזים שהשכלתם יותר מתיכונית. מנגד, בקרב האשכנזים בעלי ההשכלה הנמוכה – תיכונית ומטה – החזיקו בהן 55% (פרס ויער-יוכטמן, 1998, 98). סגיב-שיפטר ושמיר, שבדקו בפירוש את הקשר בין השכלה לבין סובלנות כלפי ערביי ישראל (סגיב-שיפטר, 2000), העלו שקיים קשר מובהק סטטיסטית בין השכלה לבין סובלנות. הם מצאו עלייה הדרגתית ברמת הסובלנות, בד בבד עם עלייה בהשכלה. הפער בין המשיבים בעלי ההשכלה הנמוכה (יסודית ותיכונית), שרמת הסובלנות שלהם היא הנמוכה ביותר, לבין המשיבים בעלי ההשכלה הגבוהה, שרמת סובלנותם היא הגבוהה ביותר, עומד על 9 נקודות. ממוצע הסובלנות של בעלי ההשכלה היסודית ושל בעלי ההשכלה התיכונית עמד על 61; ממוצע הסובלנות של בעלי ההשכלה העל-תיכונית עמד על 66, ואילו ממוצע הסובלנות של בעלי ההשכלה הגבוהה עמד על 70 (לעיל, 6).

מאחר שהנסקרים עצמם במחקרנו היו בעלי חתך השכלה דומה, נעשה ניסיון לבדוק בקבוצת המדגם, האם ניתן למצוא קשר בין השכלת ההורים לבין עמדות הנחקרים כלפי ערבים. ההנחה הייתה שקשר כזה אמנם יימצא. על מנת לבדוק האם אכן קיים קשר כזה בין השכלת אביו של הנחקר לבין יחסו לערבים, נעשה כאן ניתוח שונות חד-כיווני $F(2.57)=4.03, p<0.05$. מניתוח המשך מסוג Scheffe נמצא שקיים הבדל מובהק בין עמדותיהם של מי שאביהם הוא בעל השכלה נמוכה לבין מי שאביהם הוא בעל תואר שני. הוא הדין בקשר בין השכלת אמו של הנחקר לבין יחסו לערבים. גם בקשר זה נעשה ניתוח שונות חד-כיווני $F(3.56)=3.9, p=0.05$. מניתוח המשך מסוג Scheffe נמצא שקיים הבדל מובהק בעמדות כלפי ערבים של מי שאמותיהם הן בעלות השכלה של 12 שנות לימוד לבין מי שאמותיהם הן בעלות תואר שני.

לוח 7: השפעתה של השכלת ההורים על עמדות כלפי ערבים בעבודה

אימהות	אימהות	אימהות	אבות	אבות	אבות	
ממוצע	ממוצע	מס' נבדקות	ממוצע	ממוצע	מס' נבדקים	
ממוצע	ממוצע	מס' נבדקות	ממוצע	ממוצע	מס' נבדקים	
0.63	3.80	5	-	-	-	12 שנות לימוד
0.58	3.46	13	0.55	3.70	10	תעודה מקצועית
0.55	3.40	28	0.68	3.44	32	תואר ראשון
0.76	2.75	14	0.44	3.01	18	תואר שני
0.64	3.45	60	0.64	3.45	60	סה"כ

ז. סיכום

התחייבות מפורשת לערוב לשוויון זכויות של אזרחי ישראל שאינם יהודים הועלתה כבר במסמך הסטטוס קוו הידוע, שנחתם ביוני 1947, כשנה לפני שהוכרו על הקמת מדינת ישראל. מגילת העצמאות איששה מחדש הבטחה זו. נאמר בה מפורשות, כי "מדינת ישראל... תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום... **תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור** (הדגשה של המחבר, ד.ס.). לכל אזרחיה, בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות, תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות, ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות".

עם זאת, נוצר כאן מלכתחילה מתח בין שני היסודות שהובטחו במגילת העצמאות: היותה של המדינה מדינת לאום אתנית (מדינת **היהודים**) מצד אחד, ומחויבותה לדמוקרטיה, מצד שני. יש הטוענים שקיים ניגוד בסיסי בין אופייה היהודי המוצהר של המדינה לבין מחויבותה המוצהרת להעניק אזרחות שווה ומלאה לערביי ישראל (Ben Rafael, 1982; זנד, 2000). מנגד, גם אינטלקטואלים אנשי שמאל מובהקים אינם רואים בהכרח סתירה בין שני היסודות. כדבריה של שולמית אלוני (1997, 168-169):

"...לא חייבת להיות סתירה בין גישה יהודית לבין גישה דמוקרטית, ויכולה אפילו להיות זהות ביניהן..."

אנחנו כקולקטיב החלטנו שאנחנו מדינה דמוקרטית; מדינה יהודית כמוכן של ריבונות הלאום, ומדינה דמוקרטית עם כל המשמעויות של המושג הזה. מדינה דמוקרטית לא רק לצרכים אינסטרומנטליים מניפולטיביים ופרקטיים, אלא הומניסטית וצודקת כלפי הכל מתוך יחס של שוויון. על זה המאבק, ומי שאומר שקיימת סתירה בין השניים סימן שהחליט להיות יהודי אנטי-דמוקרטי..."

על המתח האינטלקטואלי בין שני היסודות מתנהל ויכוח מזה זמן רב. מאידך גיסא, קיפוחם של ערביי ישראל בחיי היום-יום הלכה למעשה הוא עובדה מצערת שזכתה לאישור בדו"חות שונים של מבקר המדינה, כמו גם בהצהרות של ראשי ממשלה ושרים שונים.

אחד התחומים בהם ניכר הקיפוח בחיי היום-יום הוא תחום התעסוקה (חאג' יחיא ועראר, 2007; חמייסי, 2009; גופר, 2009). ועל כך התריעו חוקרים רבים חוזר והתריע (סמוחה, 1988; בר אל, 1993; Lewin-Epstein & Semyonov, 1993). מחקרם של לויין אפשטיין וסמיונוב אף הצביע על כך שהציבור היהודי מצדיק קיפוח זה.

במחקר דלעיל נעשה ניסיון להתחקות אחר עמדותיהם של סטודנטים יהודים המועסקים במקומות עבודה, שבהם עובדים גם ערבים, כלפי עמיתיהם אלה. הממצאים שהועלו ונותחו מאשררים את מה שחושפים הסקרים השוטפים הנערכים על ידי גופים אקדמיים מעת לעת, ואת מה שהעלו גם מחקרים קודמים. עמדות הנחקרים שנבדקו היו מסויגות למדי. בנושא זה לא נמצא הבדל מובהק בין עמדות הנשים לעמדות הגברים.

המחקר שב ואישש מה שנמצא כבר קודם: קיים קשר בין מידת הדתיות לבין עמדות כלפי ערבים, וקיים גם קשר בין ההשכלה לבין עמדות אלו. כמסתבר מתוך לוח 5, המרחק החברתי והנכונות לקיים יחסי חברה עם עמיתים ערבים לעבודה מלמדים על מה שבלשון עממית ניתן להגדיר "כתף קרה". זאת לאחר יותר משישים שנה של חיים במסגרת אחת, בה מהווה קבוצת המיעוט יותר מחמישית מכלל האוכלוסייה.

מקורות

- אורון, י., זליקוביץ, ג. וקרן, ג. (1996). **מושגים ועמדות של פרחי הוראה בישראל ביחס לאנטישמיות וגזענות – דו"ח מחקר**. תל אביב: מכללת סמינר הקיבוצים.
- אלוני, ש. משוחחת עם זרטל, ע. (1997). **לא יכולה אחרת**. תל אביב: הד ארצי, מעריב.
- אריאן, מ., פיליפוב, מ. וקנפלמן, א. (2009). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2009: עשרים שנה לעלייה מברית המועצות**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- אתר הכנסת: מגילת העצמאות. אינטרנט: www.knesset.gov.il/docs/heb/megilat.htm נדלה: 11/12/09.
- בן-סירא, ז. (תשמ"ח). **ציונות מול דמוקרטיה: עמדות וערכים של מתבגרים ישראלים-יהודים**. ירושלים: הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- בר אל, ר. (1993). **הפיתוח הכלכלי של המגזר הערבי**. תל אביב: המרכז היהודי ערבי לפתוח כלכלה בשיתוף עם המרכז ללימודי פיתוח.
- גופר, א. (עורך) (2009). **התועלת הכלכלית של שילוב ושוויון בין ערבים לבין יהודים בישראל**. נווה אילן: קרן אברהם.
- גרה, ר. (2005). "אי שוויון תעסוקתי בין ערבים ליהודים משכילים בשוק העבודה בישראל" בתוך ע. חידר (עורך): **ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסיה, חברה, כלכלה**. ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- האגודה לזכויות האזרח בישראל (2007). **זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2007**. אתר האינטרנט: www.acri.org.il/pdf/tmunat2007.pdf נדלה: 31/1/08.
- הראבן, א. (1981). **אחד מכל ששה ישראלים: יחסי גומלין בין המיעוט הערבי והרוב היהודי בישראל**. ירושלים: מוסד ון ליר.
- הרצל, ב.ז. (תרגום: אשר ברש), (2008). **מדינת היהודים**. תל אביב: עם הספר.
- ועדת אור (2003). **ועדת החקירה הממלכתית לבירור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000**. ירושלים: מדינת ישראל, הרשות השופטת.
- ועדת העבודה, הרווחה והבריאות (2006). **פרוטוקול מס' 21** משיבת ועדת העבודה, הרווחה והבריאות שהתקיימה ביום י"ז בסיוון התשס"ו (13 ביוני 2006).

- זנד, ש. (2000). "למי שייכת המדינה" הארץ, 10.10.
- חאג' יחיא, ק. ועראר, ח. (2007). **האקדמאים וההשכלה הגבוהה בקרב הערבים בישראל: סוגיות ודילמות**. תל אביב: הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב.
- חיידר, ע. (עורך) (2009). **מדד השוויון בין האזרחים היהודים והערבים בישראל**. ירושלים וחיפה: סיכוי. חמיסי, ר. (2009). **ספר החברה הערבית בישראל (3)**. ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) (2009). **שנתון סטטיסטי לישראל מס' 60, 2009**. ירושלים.
- מכתב הסטטוס קוו**, אינטרנט: <http://he.wikipedia.org/wiki> נדלה: 11/12/09.
- סגיב-שיפטר, ת. ושמיר, מ. (2000). "סובלנות בחברה הישראלית על סף המאה ה-21". **דעות בעם**, 3 (מאי) 8-1.
- סואן, ד. (2008). "אחד מכל חמישה: ערביי ישראל חיים בתחתית הפירמידה", **מפנה**, 56/57 (אפריל-מאי): 53-58.
- סואן, ד. (2005). **ממדינת רווחה לדרוויניזם חברתי: השטע הריכוזי בישראל**. אזור: צ'ריקובר.
- סואן, ד. (2003). **ארץ עברה זעם: שסעים וזהות בחברה הישראלית**. קריית ביאליק: אח.
- סטטמן, ד. (2006). "חסמים בציבור היהודי הדתי והחרדי בפני שיפור במעמד של ערביי ישראל ושיפור היחסים בין יהודים לערבים". ש. חסון ומ. קרייני (עורכים): **הערבים בישראל – חסמים בפני שוויון**. עמ' 177-182. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- פרס, י. ובן-רפאל, א. (2006). **קירבה ומריבה: שסעים בחברה הישראלית**. תל אביב: עם עובד, ספרית ספיר.
- פרס, י. ויער-יוכטמן, א. (1998). **בין הסכמה למחלוקת – דמוקרטיה ושלוש בתודעה הישראלית**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- קילר, ש. (2005). זכות הווטו של מיעוטים לאומיים: מקדוניה, צפון אירלנד ובלגיה. **גיליון ערלה האלקטרוני**, 13 (מאי). אינטרנט, נדלה ב 17/12/09.
- רובינשטיין, א. (2004). ישראל ומדינות הלאום החדשות. תכלת, 16 (חורף). אינטרנט: www.tchelet.org.il/include/print/php?id=236 נדלה: 11/12/2009.
- רוז, נ. (1990). **חיים ייצמן – ביוגרפיה**. ירושלים: דומינו.
- שלו, ח. (2000). "שנאה תהומית לערביי ישראל", מוסף ראש השנה **מעריב**, 12-10, 29.9.
- Ben Rafael, E. (1982). **The Emergence of Ethnicity: Cultural Groups and Social Conflict in Israel**, Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Brubaker, R. (1992). **Citizenship and Nationhood in France and Germany**, Harvard University Press.
- Ghanem, A. (2002). **The Attitude of the Palestinian Arab Minority in Israel Towards the Jewish Majority and the State as Reflected in Surveys**, Crossroads in Cultural Studies - 4th International Conference, 29 June – 1 July, Tampere, Finland.
- Glazer, N. (1957). **American Judaism**, Chicago: University of Chicago Press.
- Lewin-Epstein, N. (1989). "Labor Market Position and Antagonism Toward Arabs in Israel", **Research in Inequality and Social Conflict**, 1, pp. 165-191.
- Lewin-Epstein, N. & Semyonov, M. (1993). **The Arab Minority in Israel's Economy – Pattern of Ethnic Inequality**, Boulder, CO.: Westview Press.
- Miaari, S., Zussman, A. & Zussman, N. (2008). **Ethnic Conflict and Job Separations**, Jerusalem: Research Dept., Bank of Israel.
- Oezcan, V. (2004). **Fewer Ethnic Germans Immigrating to Ancestral Homeland**, Washington, DC: Migration Policy Institute. Internet: www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=201

Venice Commission. European Commission for Democracy through Law (2001 [16/10]),
Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State. Strassbourg. Accessed:
17/12/09.

e-mail: soen@macam.ac.il

